

Fotó: Fekete Attila
Börtönszínházi találkozó – 2016

VESZÉLYES FIATALOK VAGY FIATALOK VESZÉLYBEN?

– avagy meglátások a gyerekbántalmazás és az erőszakos
bűnelkövetés összefüggéseire a reintegráció jegyében

2012 és 2014 között nagyszabású kutatás kezdődött a Tilburgi (Hollandia) Egyetem, Jogi karának kriminológus kutatói által, amelynek célja megvizsgálni, hogy van-e különbség a különféle etnikumok és az őshonos holland családok között a családon belül bántalmazott gyerekek szempontjából, illetve, hogy van-e összefüggés a két csoport erőszakos jogsértői és a bántalmazottság között? A kutatás ez utóbbi aspektusát kiterjesztették nemzetközi szintésre, erre kaptunk felkérést és ehhez csatlakoztunk magyar félként 2014 nyarán. A magyar kutatásban azt vizsgáltuk meg, hogy mekkora arányban vannak jelen a hazai büntetés-végrehajtási intézetekben olyan fiatalok, akik bántalmazó családból származnak, ők milyen jellegű bűncselekményeket követtek el, illetve találunk-e az elkövetés módjában vagy a bűncselekmény típusában valami mintázatot.

Kulcsszavak: reintegráció, fiatalkorúak, bántalmazás

Between 2012 and 2014 criminologist researchers from the Legal Department of Tilburg University (The Netherlands) started a large-scale research aiming to analyze whether there is a difference between ethnic groups and native Dutch families as far as family abused children are considered. Researchers also wanted to know whether there is a relation between violent infringers and abuse in these groups. This latter aspect of the research was extended to an international level and in the summer of 2014 we were asked to join in and represent the Hungarian party. In the Hungarian research we examined the proportion to which young offenders coming from abusing families are present in the law-enforcement institutions, what kind of crimes they have committed and whether there is a pattern to be found in the type of the crime or in the way it was committed. Taking into consideration the relations we have found, the solutions suggested by the international researches as well as our home relations we have worked out a system of means and methods for the staff working in the law-enforcement institutions. Through this we are hoping to foster a more efficient reintegration for these youngsters.

Keywords: reintegration, young offenders, abuse

Bevezetés

Magyarországon, mint a világ minden táján, a bűncselekmények legvédtelenebb áldozatai a gyermekek. A gyermekek veszélyeztetése, legyen az fizikai, lelki vagy más jellegű erőszak, elhanyagolás, mellőzés vagy egyéb abúzus sok esetben olyan útra vezet, aminek a végén mi állunk: a büntetés-végrehajtás. Márpedig ha arra gondolunk, hogy ezek a gyerekek, akik fiatalkorúként a legfogékonyabb éveiket vesztik el a rácsok mögött és tanulják meg azt, amit a börtönben – sajnos – a legkönynyebben lehet: az agressziót, a kegyetlenséget, a hierarchiát és a kiszolgáltatottságot, rádőbbenünk arra, hogy mekkora felelősségünk van. Határtalan. Hiszen ezek a fiatalok a börtönből szabadulva elkerülhetetlenül a társadalom legaljára kerülnek. Hisz, ahogy általában a bekerülésük előtt nem volt, úgy a kikerülésük után sem lesz meg az a családi háttér, a biztonság, támogatás, minta, modell, út, ami segítene kikerülni a circulus vitiosus-ból. Így tehát hiába a rengeteg reintegrációs program, hiába a megbánás és az elhatározás, hogy ők márpedig nem kerülnek ide vissza, hiába a remény, hogy most aztán minden szép lesz, tetteik és azok következményei egész életükben elkísérik őket.

A fiatalok kriminalitásának kérdése örökzöld témának számít a kriminológia ezerszínű palettáján. A mindenkori kriminálpolitika egyik legfontosabb célkitűzése a bűnözés csökkentése, a bűnmegelőzés. Az azonban mindig változik, hogy az aktuális kriminálpolitika mikor, milyen eszközökkel tud és kíván megfelelni a bűnözéskontroll követelményének. A bűnelkövetési és bűnismétlési ráta a leghatékonyabban úgy csökkenthető, hogy az elkövetők társadalomba való visszailleszkedését sikerre viszi a reintegrációs gyakorlat.¹ A fiatalok elkövetők több mint egy évszázada különleges kategóriáját alkotják a büntető igazságszolgáltatás rendszerének, és kiemelt alanyi körét képezik a reintegrációt és a harmadlagos megelőzést célzó kriminálpolitikai törekvéseknek. A velük való bánásmód azért specifikus, mert személyiségük még kiforratlan, a viselkedésüket meghatározó struktúrák még nem rögzültek korrigálhatatlanul, és éppen e nevelhetőség okán a bűnözői életpályáról nagy eséllyel eltéríthetők.²

Mekkora felelősséggel tartozik a büntetés-végrehajtás és a társadalom a bűnelkövetővé vált fiatalokért? Miért és mennyiben determinált a sorsuk? Az elméleti szakemberek, jogalkotók, joggyakorlók, végrehajtók, civil szervezetek, sőt már maguk a fogvatartottak és hozzátartozóik is a reszocializációról, a reintegrációról, a rehabilitációról és egyéb rendkívül cifra és pontosan behatárolhatatlan elvek érvényesüléséről, eredményességéről vitatkoznak.

Nagyon sok feladata van a büntetés-végrehajtásnak. És nem is akármilyen feladatok ezek! Hiszen befogadjuk az elítéltet: testileg, lelkileg, szellemileg, anyagilag, ahogy ő éppen abban az időpontban van, majd elkezdődik a versenyfutás az idővel, ahol egy egységnyi időt kapunk arra, hogy a befogadott elítéltünkben törvénytisztelő, a bűnözői életmódtól elforduló, testileg, lelkileg, szellemileg megfelelő állapotú személy távozzon. Mindezen idő alatt ellátjuk összetett feladatunkat, azaz: elhelyezést adunk, étkeztetünk naponta háromszor, tiszta ruhát, egészségügyi ellátást és számos kapcsolattartási formát biztosítunk. Emellett oktatunk, képzünk, szakképzünk, munkát és foglalkoztatást biztosítunk, kinek-kinek igénye szerint; csoportokba (rész-

1 Kovács K. (2014) p. 19.

2 Ruzsonyi P. (2011) p. 11.

legek) sorolunk, hogy hatékonyabban segíthessünk: a drogprevencióra szorulóknak, illetve a személyiségzavarban és pszicho-szociális gondokban szenvedőknek. Lelket ápolunk és csoportfoglalkozásokat tartunk; kisállat simogatót, színjátszást és dráma pedagógiát alkalmazunk; sportfoglalkozást és könyvtárat, kulturális programokat és koncertet, gitár-kört és számos egyéb lehetőséget működtetünk, és sorolhatnánk tovább. Egy egységnyi időnk van arra, hogy a szülői és az iskolai elsődleges és másodlagos szocializációs hiányosságokat, mintákat, modelleket, sémákat kialakítsuk, pótoljuk, támogassuk vagy megszüntessük – kinek-kinek szükséglete szerint. Továbbá mindezt mérhetővé tegyük és magunkat (is) megmérjük: a visszaesés kockázatának becslésével. De mi van akkor, ha mindezek mellett vagy inkább mindezeket megelőzően rádöbbenünk arra, hogy ezt az összetett feladatrendszert és szerepkört át kell értékelnünk, hiszen egy bántalmazott gyerekekkel állunk szemben.

A nemzetközi kutatás rövid áttekintése

2012 és 2014 között nagyszabású kutatást indítottak el a Tilburgi (Hollandia) Egyetem Jogi karának kriminológus kutatói, amikor eldöntötték, hogy vizsgálni fogják, hogy van-e különbség a különféle etnikumok és az őshonos holland családok között a családon belül bántalmazott gyerekek szempontjából, illetve, hogy van-e összefüggés a két csoport erőszakos jogsértői és a bántalmazottság között?³ Amikor – első körben – a fiatalok etnikumok és általuk elkövetett erőszakos bűncselekmények mértékének kérdésével kezdtek el foglalkozni, figyelmüket a korábbi, hasonló – nemzetközi – kutatások felé irányították. Azt tapasztalták, hogy az Egyesült Államokban a fiatalkori bűnözési adatok szerint az afro-amerikai vagy latin-amerikai fiúkra jellemzőek leginkább ezek az összefüggések; a legtöbb európai országban a nem nyugati származású etnikai kisebbségi fiatalok között jelenik meg aránytalanul nagy számban a fiatalok bűnözés, például a török fiatalok körében Németországban, az algériaiaknál Franciaországban, illetve a marokkóiaknál Belgiumban. Ebből kiindulva kíváncsiak voltak arra, hogy a holland legjelentősebb etnikum – a marokkóiak – esetében milyen arányú a bűnelkövetés. Kiderült, hogy a marokkói-holland fiúk között aránytalanul sok az erőszakos elkövetés, és körülbelül négyszer olyan gyakran vádolják meg őket erőszakos bűncselekménnyel, mint az őshonos holland fiatalokékat. Általában miért a kisebbségi fiatalok követik el a legtöbb erőszakos bűncselekményt? Lehet-e összefüggés – számos egyéb szocio-kulturális tényező mellett természetesen – ezen adatok és a bántalmazottság között? Erre voltak igazán kíváncsiak a Lahlah Esmah által vezetett kutatócsoport tagjai.

Az eredményeik elképesztőek voltak. A vizsgálatuk azt mutatta, hogy a marokkói fiúk lényegesen nagyobb valószínűséggel számolnak be az őket ért gyermekbántalmazásról, mint a holland társaik. Lahlah kutatóasszony⁴ és társai azokból a tényszerű

3 Lahlah et al (2013) p. 4.

4 A kutatóasszony maga is marokkói származású, jelen kutatás képezte a doktori disszertációja téziseit. Saját kulturális és hagyományjogi ismereteivel fogott bele a kutatásba – elmondása szerint, mivel hagyománytisztelő marokkói családban nőtt fel, tisztában van vele, milyen fizikai és lelki erőszaknak vannak kitéve a gyermekek és nők az ilyen családokban, a közösség összetartó ereje

meggyőződésekből indultak ki, hogy a strukturális tényezők – úgy, mint alacsony társadalmi-gazdasági státusz, munkanélküliség és a társadalmi kirekesztettség – társulnak az etnikai kisebbséghez tartozó fiatalok bűnözés problematikájához, hiszen álláspontjuk szerint a „*bőrszín önmagában úgy véljük, hogy kevés szerepet játszik.*”⁵ Azt feltételezték, hogy a már holland területen született, de klasszikus értékeket képviselő marokkói családban felnövő gyermek értékrendje minőségileg eltér mind a marokkói, mind pedig a holland elvárásoktól. Álláspontjuk szerint azok a fiatalok, akik akarva akaratlanul részt vesznek mindkét kultúrában, problémákat tapasztalnak, amikor a két kultúrában részben eltérő értékrendek találkoznak és/vagy előírnak eltérő viselkedési formákat. Ez a találkozás a normatív igények két különböző kultúrájával, konfliktusokhoz és stresszhez vezethet, valamint olyan diszfunkcionális viselkedést eredményezhet, mint például a bűnözés.

Mindezek mentén vizsgálatuk célja tehát az volt, hogy felmérjék, mekkora szerepe lehet a családon belüli erőszakból fakadó feszültségnek ezen fiatalok erőszakos bűnelkövetésében. Az adatokat önkitöltős kérdőívekből, pártfogó felügyelői felmérésekből és egyéb információkból nyerték. A kérdőíveket serdülőkkel vették fel három holland nagyvárosban és két vidéki körzetben. Két kérdőívet használtak, egy erőszak mérésére szolgálót,⁶ valamint a jól ismert Szülő-Gyermek Konfliktus Taktikai kérdőívet (Parent-Child Conflict Tactics Scales). A vizsgálatot csupán három bántalmazási formára terjesztették ki: fizikai erőszak és szexuális erőszak szülő/nevelő részéről, valamint szülők közötti erőszakos konfliktus szemtanúsága. A kutatók külön a holland és külön a marokkói-holland fiúk esetében vizsgálták a kérdést, figyelembe véve a válaszadók szociális helyzetét és a szülők munkanélküliségét is. A holland fiúk vonatkozásában a gyermekbántalmazás valamennyi formája jelentős összefüggésben áll az erőszakos elkövetéssel, míg a marokkói-holland fiúk esetében csak a szülői fizikális bántalmazás és a szülők közti fizikális erőszak szemtanúkénti elszenvedése állt szignifikáns összefüggésben az erőszakos elkövetéssel. A kutatás egyértelműen megállapította, hogy nincs jelentős összefüggés a családtag által elkövetett szexuális bántalmazás és az erőszakos elkövetés között a marokkói-holland fiúk esetében.

Tehát a korábbi kutatásokkal és hipotézisükkel összhangban azt találták, hogy a gyermekbántalmazás szignifikánsan összefügg az erőszakos elkövetéssel. Ez igaz mind a holland, mind pedig a marokkói fiatalok esetében, ami arra utal, hogy akik gyermekbántalmazásnak vannak kitéve, azok ily módon hasonlóképpen viszonyulnak az erőszakos cselekményekhez. Vagyis a gyermekbántalmazás összefügg az erőszakos elkövetéssel, etnikumtól függetlenül. Mivel a marokkói-holland fiúk sérelmére elkövetett gyermekbántalmazás előfordulása gyakoribb, az eredmények arra

---

egyik formájaként. Azonban, amióta ezek a gyerekek a nyugat-európai társadalomban (is) nőnek fel, nemcsak a hagyományörző, ortodox módszereket alkalmazó marokkói családokban, rendkívül sok nehézséggel szembesülnek a korlátlan női lehetőségek gazdag országában, mint Belgium vagy Hollandia. A gyermekekben felgyülemlett feszültség pedig erőszakos bűncselekményekben (is) megnyilvánulhat. A marokkói-holland fiúk olyan kulturális közegben nőnek fel, ahol az egyén és a család jó hírének tisztelete és védelme sokkal inkább érvényesül, mint a holland kultúrában. Különösen a férfiak úgy vélik, hogy saját, családjuk és vagyonuk védelme csak fizikai erőfőlényvel biztosítható. Ebben az összefüggésben a szexuális bántalmazást extrém sértésnek tekinthető, úgy, mint a férfias képesség megkérdőjelezése: így ritkán fordul elő.

5 Lahlah et al (2013) p. 6.

6 Douglas-Straus (2013) p. 297.

utalnak, hogy ők nagyobb számban követnek el erőszakos cselekményeket, ami önmagában nem az etnikai hovatartozással magyarázható, hanem azzal, hogy nagyobb valószínűséggel vannak kitéve a gyermekbántalmazás különböző formáinak. Ezen kívül a kutatás azt is mutatta, hogy általában a fiatalabb gyermekek gyakrabban esnek a családon belüli erőszak áldozatává, mint az idősebbek, és hogy a bántalmazott gyermekek viktimizációja életkoruk előrehaladtával csökken. Meglátásuk szerint ennek egyik oka az, hogy a legtöbb esetben minél fiatalabb a gyermek, annál több időt tölt otthon.⁷

A vizsgálat eredményeinek tudatában a holland kutatók felhívták a figyelmet arra, hogy szükség van a szociális szolgáltatások és a büntető igazságszolgáltatás szakembereire a bántalmazott fiatalokra irányuló megelőzési és beavatkozási stratégiák megalkotásakor. A kutatók meglátása szerint ugyanis főképp a marokkói-holland fiúk áldozattá válását a hatóságok gyakran alulértékelik, olykor figyelembe sem veszik, feltehetően azért, mert a marokkói holland fiúkat – holland társaikhoz képest – kevésbé tekintik áldozatnak a holland társadalomban és a rendvédelmi szerveknél. Ez kétségtelen bizonyítéka a marokkói-holland fiúk kedvezőtlen társadalmi helyzetének, valamint annak, hogy a holland média és a közélet rossz színben tünteti fel őket. A holland családokhoz képest, a marokkói-holland családok még ma is nagy számban élnek bevándorlók lakta SES (alacsony gazdasági-társadalmi státuszú) környéken. Ez arra utal, hogy már önmagában az etnikai hovatartozásnak és a marokkói-holland fiúk kedvezőtlen – szociális – helyzetének valószínűsíthető eredménye az ilyen családokban az átlagnál nagyobb mértékben jelentkező stressz. És ami a legfontosabb, hogy ez általánosan igaz lehet – állítják a kutatók – azokra az etnikai kisebbséghez tartozó fiatalokra is, akik nem részesülnek megfelelő szülői segítségben, támogatásban, amelyet az anyagi források hiánya mellett a társadalmi környezet is tovább nehezít.

A magyar kutatás rövid áttekintése

A holland kutatás margójára elkezdtük felmérni a hazai elítélt fiataloké és a bántalmazottság összefüggéseit. Azaz, hogy mekkora arányban vannak jelen a hazai büntetésintézetekben olyan fiatalok, akik bántalmazó családból származnak, ők milyen jellegű bűncselekményeket követtek el, illetve találunk-e az elkövetés módjában vagy a bűncselekmény típusában valami mintázatot. A hazai kutatás elsődleges fókuszja a gyermekbántalmazás és az erőszakos bűncselekmények közötti összefüggések vizsgálata volt a hazai fiatalok elítéltek körében.

A kutatás két szempont vizsgálatára épült. Elsődleges célunk volt megvizsgálni, hogy a hazai büntetés-végrehajtási intézetekben szabadságvesztés büntetésüket töltő fiatalok közül hányan számíthatnak bántalmazottnak a családjuk részéről. Továbbá azt is vizsgáltuk, hogy a bántalmazó családból származó bűnelkövető fiataloké erőszakosabb bűncselekményt követtek-e el, mint nem bántalmazó családból érkező társaik, illetve hogy a szabadságvesztésük alatt milyen magatartást tanúsítanak.

⁷ Lahlal et al (2013) p. 18.

A kutatás indirekt, de jelentős célja volt ugyanakkor az is, hogy felhívjuk a figyelmet arra a speciális csoportra, amelyet külön nem vizsgál a büntetés-végrehajtás, azonban jelentős számuk okot adna rá. Tény ugyanis, hogy a szabadságvesztésüket nálunk töltő fiatalkorúak közül bizony vannak olyanok, akik nagyon súlyos bántó- és veszélyeztető családi körülményekből jönnek. Ezeknek a fiatalkorúaknak kevés esélyük van az eredményes reintegrációra, ha csak a jelenleg alkalmazott programokat és foglalkozásokat kapják. Esetükben sokkal több odafigyelés szükséges, különösen a célirányosan tartott foglalkozások, valamint a lelki gondozás tekintetében.

Vizsgálati eljárások és módszertan

A kutatás célcsoportja az összes jogerős szabadságvesztés büntetését töltő fiatalkorú⁸ elítélt lány és fiú egyaránt, végrehajtási fokozattól függetlenül. Vizsgálatunk helyszíne a négy hazai – fiatalkorúak regionális – büntetés-végrehajtási intézet volt.⁹ A kutatás – elsősorban – empirikus jellegéből adódóan az első lépésként egy kérdőív csomagot vettünk fel a fiatalkorú elítéltekkel. A kérdőívcsomag 3 teljes pszichológiai kérdőívet, valamint egy kiegészítő szociológiai kérdőívet tartalmazott. Az agressziót és hostilitást a Buss-Durkee kérdőívvel, a gyermekkori emlékeket az EMBU kérdőívvel, a bántalmazottságot pedig a Duluth Minnesota Nagy „26” kérdőívvel mértük.¹⁰ A kiegészítő kérdőív a Nagy 26 kérdőív kiegészítése céljából került bele a csomagba, annak szociális aspektusaira koncentráltan, és így ennek megfelelően azzal együtt vizsgáltuk.

A kérdőíveket az intézeteken belül, az általuk kijelölt helyiségekben, 12-15 fős csoportokban vettük fel, önkitöltős formában. Minden egyes megkérdezett elítéltet kutatási számmal láttuk el, amely az intézetének kezdőbetűjéből és három számjegyből állt. A kódolást nagyon fontosnak tartottuk, mivel meggyőződésünk, hogy komoly bizalmatlansági problémájuk van ezeknek a fiataloknak. Ezért már a kérdőívfelvétel előtt elmagyaráztuk nekik, hogy mit mérünk, mire vagyunk kíváncsiak, és hangsúlyoztuk a kérdőívek anonim jellegét. A kérdőíveket egyenként, a csoport kitöltési idő igényének megfelelően osztottuk ki, időkorlát nélkül.¹¹

A Tesztfelvételt a Buss-Durkee kérdőívvel kezdtük, hiszen sejthetően annak 75 tétele igényelte a legkomolyabb koncentrációt. Ezt követte az EMBU 23 tétellel (2x4 lehetséges válasszal), és a Nagy „26” (huszonhat igen/nem/nem tudom válasz lehetőséggel). Az intézetek támogató hozzáállásának köszönhetően azokkal a fiatalokkal is ki tudtuk tölteni a kérdőívet, akik éppen oktatáson voltak, munkáltatásban vettek részt vagy valamilyen okból biztonsági elkülönítésben, illetve fegyelmi cselekmény

8 Fiatalkorú elítélt: 14-21 év közötti életkorú szabadságvesztés büntetését töltő fiatal

9 A vizsgálatok időpontjában a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében Tökölön: 157 fő; Kecskeméten: 24 fő; Szirmabesenyőn: 52 fő és Pécsen: 32 fő fiatalkorú elítélt tartózkodott.

10 A kérdőívek kiválasztásában elsősorban az a szempont dominált, hogy magyar nyelven megtalálható, validált kérdőívek legyenek, célirányosan mérjék a kutatni kívánt problémát és fontos volt az a tény is, hogy már hasonló nemzetközi kutatásban használták őket. Így esett választásunk a fent említett három kérdőív típusra.

11 A fiataloknak a 4 intézetben eltöltött kérdőívfelvétel idejét tekintve átlagosan 1,5 - 2 órára volt szükségük, hogy kitöltsék a csomagot.

miatt magánelzárásban részesültek. A kérdőívek kitöltése (a magánelzárások kivételével) csak a kérdezőbiztosok jelenlétében zajlott (a felügyelet nem volt jelen a kitöltésnél), illetve a fiatalok elhelyezését is úgy oldottuk meg a teremben, hogy lehetőség szerint ne lássák egymás tesztjeit és válaszait, ne beszélgessenek egymással. Az egyes kérdőívek kitöltését követően a kérdezőbiztosok összeszedték a tesztet és kiosztották a következőt. Elsődleges cél volt, hogy olyan légkört teremtsünk a kitöltőknek, hogy be merjék jelölni az a választ, amelyik a valós helyzetüket jelenti. Ezek a fiatalok ugyanis, ha egymás tesztjeit láthatják, vagy a felügyelő beleláthat a lapjaikba, akkor azokat a válaszokat jelölik, amit mások elvárják tőlük. Főleg a fogvatartott társakkal szemben megy a „menőzés” és a kialakított „kép” megőrzéséért a történetek teljes tagadása.

A kutatás második fázisa – a kérdőívek feldolgozása és elemzése során kapott eredmények alapján – egy fókuszcsoport kialakítása volt, amely tartalmazta a valószínűség szerint családjuk körében bántalmazott fiatalkorúakat. A kialakult csoport 148 főből¹² állt. Ezekkel a fiatalokkal több órás/alkalmas – általunk összeállított – félig strukturált mélyinterjút vettünk fel. Az interjú által – már birtokában a három pszichológiai kérdőív eredményeinek – egy olyan dialógust kívántunk kialakítani, amiben a fiatalok alaposabb megismerése révén lehetőség adódik a problémáik feltérképezésére a témában érintett életterületeken, és jelzést kapunk az esetleges kezelési szükségletekről. Ennek érdekében az interjú szempontjainak összeállításánál az EuroADAD strukturált interjú tételeit vettük figyelembe azokkal az itemekkel, amelyek értelemszerűen alkalmazhatóak kutatásunk célcsoportjára.¹³ Továbbá az interjút a fiatalok bv. intézetei által használt Rooming In – befogadási interjú szempontrendszerével egészítettük ki. Az általános információkat követően a szülői-családi háttér felmérése volt a cél. Azért nehézkes szülői háttérnek nevezni, mert sok elítélt fiatalok vagy nevelőintézetben nőtt fel, vagy nagyszülők nevelték, sőt sokan rokonoknál töltötték el a gyermekkorukat. A strukturált mélyinterjúban a cél az volt, hogy a fogvatartottal olyan beszélgetést kezdeményezzünk, amely során lehetőségünk nyílik a kérdőívek által meg nem világított helyzeteket pontosítani (például a bántalmazó személye, a bántalmazás módja, mértéke, jelenlegi kapcsolata a bántalmazóval, szabadulás utáni helyzet – vissza kell-e hozzá mennie stb.).

Az interjú során – hasonlóan a kérdőívekhez – nem téveszthettük szem elől a megbízhatóság kérdését. Folyamatosan figyelni kellett az elítélt által elmondottak összefüggéseire, azok megfeleltetésére a hivatalos anyagaikban levő információkkal. Jellemző a bántalmazott fiatalokra, hogy előszeretettel konfabulálnak.¹⁴ E mellett természetesen fennállhat a valóság torzításának a lehetősége, azaz fontos a szava-

12 Tehát a teljes fogvatartotti populáció (fk) 60%-a volt részese élete folyamán valamely bántalmazási formának.

13 Az EuroADAD egy olyan több szempontú, félig-strukturált klinikai interjú, mely a serdülőkori problémákat méri fel 8 életterületen: egészségi állapot, munka/iskola, társas kapcsolatok, család, pszichológiai állapot, jogi problémák, alkoholfogyasztás, drogfogyasztás. Magyarországon az EuroADAD klinikai validitási és reliabilitási vizsgálatát Gerevich és mtsai végezték el 2004-ben.

14 Jelentése: meseszöveg. Egyfajta kóros pontatlanság, a visszaemlékezés során az emlékek kiegészítése vagy cseréje nem valós, fantázia születe elemekkel. Ma már számos vizsgálat és kutatás bizonyította, hogy a téves emlékek felidézése és a meseszöveg akkor is megjelenhet, ha az illető életében súlyos traumatikus események történtek, és ezért nehezen tudja szétválasztani az igazi emlékeket a fantáziájából származó asszociációktól.

hihetőség egyszerű kérdése is, vagyis hogy hazudik-e vagy sem az interjúalany. És nem utolsó sorban arra is figyelniünk kellett, hogy ezeknél a fiataloknál a szubjektív értékítélet és az emlékek elhalványulása is felmerülhet.

Az interjú elkészítése előtt a kapott kérdőívek eredményei, illetve az egyes tételek részletes elemzése mellett megvizsgáltuk a leendő interjúalany háttéranyagait is. Ezeket elsősorban az intézetek pszichológusai, illetve az elítélt reintegrációs tisztje biztosította. A pártfogói környezettanulmány, a befogadási interjú jegyzőkönyve, a fogvatartott büntetése alatti jutalmazási és fegyelmezési helyzete, kapcsolattartása és egyéb benyomások feljegyzései segítségünkre voltak abban, hogy fel tudjunk készülni az interjúra. A kérdéseket így oly módon lehetett feltenni, hogy azok a kutatás témakörét érintő – és sokszor komoly érzelmi hullámot magával hozó – válaszokra összpontosítsanak.

A felvett interjúkat követően egy újabb elemzés következett, amely során az akkor már komolyan megalapozott tények birtokában, szóbeli kiegészítéseket kértünk az érintett fiatalokú reintegrációs tisztjétől az intézeten belüli nem-hivatalos viselkedéséről zárkatársaival, osztálytársaival és a személyi állomány tagjaival kapcsolatos magatartásáról, esetleges helyéről a börtön informális hálózatában. Tehát mindazokról az adatokról, amelyek nincsenek benne a fogvatartotti alrendszerben, a környezettanulmányokban vagy ítéletkiadmányban. Mindezeket összesítve készítettük el az adott fiatalokú bántalmazottsági profilját.¹⁵

A kutatás eredményei és megállapításaink

A kutatás egy mindenre kiterjedő, alapos képet adott a hazai büntetés-végrehajtási intézetben szabadságvesztés büntetésüket töltő fiatalokú elítéltek bántalmazottsági helyzetéről. Ennek részletes bemutatására jelen tanulmány terjedelmi korlátai miatt nincsen lehetőség, ezért csak röviden ismertetjük a statisztikai elemzések, valamint a kérdőívek eredményeit, és bemutatjuk példálózó jelleggel a kidolgozott javaslatokat.

A kutatás eredményei jelentős meglepetéseket okoztak. Az első ilyen, hogy az apai és az anyai skálákon hasonló arányú válaszadási frekvencia volt jellemző, és kiemelhető, hogy a kemény bánásmód, a testi fenytés, a bíráló, a feketebárányszerep, a szégyenérzet és a büntetés tételeknél a minta jelentős hányada úgy nyilatkozott, hogy soha nem tapasztalt ilyesmit egyik szülő részéről sem. Sőt, a szeretet, a vigasztalás, a büszkeség kimutatása a válaszadók többségénél nagyon gyakran előfordult. Az anyai skálán a túlzott aggodalom a minta többségi részében szintén gyakori tapasztalat volt. A negatív szülői kapcsolat viszonylag alacsony fokú megjelenése (reprezentációja) a mintában korlátozottan értelmezhető, mivel éppen az EMBU kérdőívet töltötték ki a legkevesebben. Ezek a gyakorisági eredmények az előzőekben bemutatott eredményekkel együtt – melyek azt igazolták, hogy a bántalmazási NAGY-26 kérdőív átlagpontoszáma szignifikánsan magasabb volt az EMBU kérdőívet nem kitöltők körében – felvetik annak lehetőségét, hogy talán éppen azok utasították el az EMBU kérdőív egyes tételeinek kitöltését, azok „rejtőzködtek”, akiket érzékenyen érintett

15 A profilok megismerhetőek a szerző által publikált monográfiában: Czenczer O. (2014)

a témakör. Vagyis azok, akiknek igen rossz emlékeik vannak a szülői kapcsolatról. De ezt tudományosan igazolni nagyon nehéz lenne. Ezért ezen eredmények kapcsán több lehetséges okot is figyelembe vettünk:

1. A büntetés-végrehajtási intézetekben a fogvatartottak egyik alapvető működési módja, belső hajtóereje az, hogy egymás előtt, a velük foglalkozó, kapcsolatba kerülő személyi állomány előtt jobb színben tüntessék fel magukat. Az általuk hiányosságnak, „takargatnivalónak” vélt jellemzőiket eltitkolják, elrejtik, ezzel építve és erősítve vélt vagy valós státuszukat a zárt közösségben. Ezt legkönnyebben a kinti körülményeik, viszonyaik vonatkozásában tudják megtenni, a közvetlen ellenőrzés nehézsége miatt. A fent említett elutasítás és bántalmazás skálák tekintetében – az ahhoz kapcsolódó emlékek hátrítása, kizárása mellett – ugyancsak állhat a rejtőzködés, saját maguk jobb színben való feltüntetésének szándéka az eltolódott válaszadási gyakoriság mögött.
2. Ugyanakkor érdemes fenntartani és további kutatások által megvizsgálni annak relevanciáját, hogy a vizsgálati mintában szereplő fiatalok elítéltek szocializációs körülményeik, szubkulturális jellemzőik kapcsán eltérő értelmezést, jelentéstartalmat és konkrét viselkedést kapcsolhatnak a kérdőívek egyes tételeiben megfogalmazottakhoz, esetleg nem is értik pontosan az állítások jelentését.
3. A legfontosabb megállapításaink egyike, hogy a teljes vizsgálati mintában az agresszió pontszám alakulásában elsősorban az apai és anyai elutasítás, valamint a bántalmazás játszott a legfontosabb szerepet. A minta az agresszió alskálák alapján élesen elkülönült két csoportra: egy magasabb és egy alacsonyabb agresszió pontszámmal jellemezhető csoportra. A magasabb agresszióval rendelkező csoportban magasabb volt az apai és anyai elutasítás, az anyai érzelmi melegség és a bántalmazás pontszámok. Mivel az EMBU kérdőívet nem teljesen kitöltők körében szignifikánsan magasabb volt a bántalmazási pontszám az EMBU-t teljesen kitöltőkénél, felmerült, hogy a kitöltés elutasítása kapcsolatba hozható egy olyan pszichológiai elhárító mechanizmussal, amellyel a súlyosan bántalmazottak a szüleikhez fűződő traumatikus élményeiket próbálják kizárni/tagadni.
4. Az is lehetséges válasz erre a helyzetre, hogy a kitöltő fiatalok számára anyanyira beépült a bántalmazottság mint „normális minta” az értékrendjébe, hogy nem merül fel benne annak reális minősége. Sok elítélt az interjú során megerősítette, hogy teljesen „normális” ha a gyereknevelés részeként fizikai erőszakot használ a szülő. Feltételezhető tehát, hogy a kutatásban vizsgált személyek kizárólag saját szocializációs mintáikon keresztül értelmezték az olyan elvont fogalmak meglétét, mint a szeretet, a szülői büszkeség, a gyengédség, a túlvédés, az aggodás stb. Amennyiben elfogadjuk azt, hogy ezek a jelentéstartalmak nagyban különbözhetnek, más-más tartalommal telítődnek az egyes szubkulturális közösségekben, akkor érthetőbbé válnak az egymással szembenálló skálák párhuzamosan magas pontszámai. Ezért érdemesnek tartanánk a szubkulturális különbségek hatásainak vizsgálatát is e tekintetben. Hiszen egyes zártabb, kisebb közösségekben egészen más jelentéstartalom, viselkedésbeli megnyilvánulás

kapcsolódhat az olyan mondatokhoz, mint „apám büszke volt rám”, „megvizasztalt, ha szomorú voltam”, „túlzottan aggódtak”, stb.

5. És nem utolsó sorban elképzelhetőnek tartjuk azt is, hogy a vágyott apai/anyai kép védelme erősebb hajtóerő volt az őszinte tesztkitöltési motivációnál. Azaz nem volt gyengéd, érzelmileg meleg kapcsolat az apával, esetleg egyik szülővel sem, de mivel ezt az érzékeny területet „feszeti” a kérdőív, a szülői minta és ezzel együtt a saját én védelme érdekében mégis magas pontszámot jelöltek a számukra pozitív jelentéstartalommal megjelenő skálákon.

Szakemberek szerint sem a családon belüli erőszak elkövetői, sem pedig áldozatai nem rendelkeznek speciális pszichológiai profillal. Természetesen a kutatások utalnak arra, hogy léteznek bizonyos kockázati és ellenállási faktorok, melyek a családi erőszak komplex jelenségkörét kétségtelenül befolyásolják. Ezek a kutatások a kockázati faktorok közül elsősorban azokat a szociokulturális hagyományokat, „patriarchális jegyeket” emelik ki, amelyek egyes társadalmi csoportok számára ma is „elírják” a családtagok bántalmazását („Engem is vert az apám, ennek köszönhetem, hogy tisztességes ember lettem”, „Az asszony verve jó” stb.), de közéjük tartozik az alkohol- és a drogfüggőség is, valamint az erőszak előfordulása valamelyik családtag korábbi családjának történetében. Ugyanakkor akadnak személyek (férfiak és nők egyaránt), akik e kockázati faktorokkal megterhelten sem erőszakosak a családban: pszichológiai ellenállásuk – belső visszautasításuk – erősebb, mint a családi hagyományok, minták.

Néhány gondolat, javaslat a kutatás margójára

Daniel Coleman azt mondja, hogy a fiatalkorúak börtönei szinte elkerülhetetlen álmásokká váltak az élet viharaiban azok számára, akiket kisgyermekkoruk óta bántalmaznak. A holland kutatócsoport által végzett vizsgálatok megerősítik Coleman szociálpszichológiai álláspontját. Amint az a saját kutatásunk statisztikai adataiból és azok értelmezéséből is kiderült, a büntetés-végrehajtási intézetben élő fiatalok agresszió pontszámának alakulásában elsősorban az apai és anyai elutasítás, valamint a bántalmazás játszotta a legfontosabb szerepet. Még azok esetében is, akik elutasították a gyerekkori emlék kérdőív kitöltését, szignifikánsan magasabb volt a bántalmazási pontszám. Egyértelművé vált tehát, hogy a fiatal korban elkövetett cselekmények döntő többségében az erőszak mint a közösségi problémakezelés deviáns attitűdje, otthonról (is) ered(het). A kutatás néhány érdekes összefüggést hozott a felszínre, de úgy tűnik, hogy több kérdést vetett fel, mint amennyit képes volt megválaszolni.

Érdekes tapasztalat volt, hogy a legtöbb „hivatalosan is” elhanyagoltnak minősült fiatalkorú, akivel beszélünk, pozitívan nyilatkozott a börtönről. A börtön számukra olyan erős, stabil környezetet, ahol az egyes személyek szeretettel foglalkoznak velük (odafigyel a nevelő, a lelkész, a pszichológus és sokszor a „körletes” is). Érdekes tapasztalat volt az is, hogy sok fizikailag bántalmazott gyerek hogyan védi a szüleit, keres tettükre mentséget, feloldozást. Főleg, ahol mindkét szülő érzelmileg rideg

vagy bántalmazó, ott a gyerek a legtöbb esetben magát, a helyzetet, vagy úgy általában az életet hibáztatta. De a szüleit megérti, védi, magyarázatokat keres. Azokban az esetekben, ahol az anyai biztos kötődés megvan és szeretetteljes a kapcsolat, ott a fiatal felismeri apja tettének helytelenségét. Az ilyen esetekben a gyerek gyakran elzárkózik az apjától, nem akar vele kapcsolatot tartani, tisztában van vele, hogy apja igazságtalanul bántotta őt. Továbbá érdekes tapasztalat volt az is, hogy kivétel nélkül mindegyik gyerekben volt egy kétségbeesett vágy a család iránt.

A bv. intézetek által szervezett programokat specifikusan kell – akár – egyénre szabni. A bv. feladata ugyanis, főleg fiatalkorúak esetén, hogy olyan programokat és foglalkozásokat szervezzen, amelyek a fiatalkorúak életkori sajátosságaihoz igazodnak, elősegítve mind testi fejlődésüket, mind pedig készségeik és képességeik fejlesztését, fenntartását. Jelenleg minden magyar börtönben van pszichológus, akár több is. A reintegrációs tisztek és pszichológusok jellemzően heti rendszerességgel – illetve lehetőség szerint – tartanak egyéni és csoportos foglalkozásokat. A csoportos foglalkozások célja a feszültség oldásának elősegítése, tájékoztatásadás különböző témakörökben, a fogvatartottak által felvetett problémák kezelése, a szabadulásra való felkészítés elősegítése. Néhány bv. intézetben erre a célra alkalmaznak drámapedagógiai módszereket; az önbizalom fejlesztése és a tolerancia növelése érdekében célfoglalkozásokat tartanak; helyzetgyakorlatokkal fejlesztik az önkifejezést; alkalmazzák a családi döntéshozó csoportkonferencia módszert, illetve a gyermekvédelmi központok bevonásával a fiatalkorúak szabadulást követő lakhatásának (elhelyezésének) megoldására (lakásotthonok, nevelőszülői hálózat) törekszenek. Mindezek azonban a napi gyakorlatban sajnos néha akadályba ütköznek. Hadd emeljük ki talán a két legfontosabbat: a létszámhiányt és a speciális szaktudás hiányát. A reintegrációs tisztek rettenetes adminisztrációs leterheltsége az első olyan akadály, amely megkerülhetetlen. Továbbá a reintegrációs tiszt és a csoportjába (körletére) tartozó fogvatartottak száma gyakran annyira aránytalan, hogy a kötelező feladatokon túl nem marad idő, energia a foglalkozások megszervezésére és lebonyolítására. Ahol pedig maradna idő vagy lenne rá kapacitás, ott gyakran a speciális szaktudás hiánya lesz akadály a minőségi foglalkozásnak. Ugyanis – főleg pszichológusok és reintegrációs tisztek esetében – rendkívüli jelentőségű a szakirányú képzés. Ezeknek a kollégáknak lehetőséget kellene adni, hogy munkaidejük terhére szert tehessenek azokra a különleges kompetenciákra és ismeretekre, amelyek a fiatalkorú bűnelkövető speciális kategóriájának kezeléséhez szükségesek. Nem vitás ugyanis, hogy lényeges különbség kell, hogy legyen egy felnőttekkel foglalkozó és egy fiatalkorúakkal foglalkozó reintegrációs tiszt/pszichológus eszköztára és hozzáállása között. Ezekre pedig a kollégákat fel kell készíteni, ki kell képezni. Ha ezt a különleges kategóriát érdemben meg akarjuk szólítani és hatékonyan, eredményesen segíteni, akkor tudnunk kell kivel állunk szemben, hogyan fogjunk hozzá, miként hassunk rájuk. Ehhez képzés kell. A siker érdekében ezért a programokat megvalósítóknak közös képzéseken, felkészítő tréningeken, több esetmegbeszélésen és szupervízióon történő részvételét kellene biztosítani.

A Bv. Kódex hatályaba lépésével a bv. intézetek számos jövőbeni fejlesztéseket terveztek. Ezek közül a legfontosabbak a speciális csoportok részére egyéni fejlesztést célzó programok szervezése, amely a bántalmazott fiatalkorúak vonatkozásában jó kiinduló alap (lenne). Pontosan ki kellene dolgozni egy folyamatos és intenzív programrendszer ezen csoportok támogatására. És itt a folyamatosságon és az in-

tenzitáson van a hangsúly. Bármelyik pszichológus vagy reintegrációs tiszt kollégát kérdezem, azt mondja, hogy számos tényező előzi meg, és ezzel befolyásolja a csoportfoglalkozásokat. Ilyenek a biztonsági szabályok, a fiatalkorú fegyelmi helyzete, büntetőeljárás státusza, az intézet telítettségi állapota, az állomány leterheltségi helyzete és így tovább. Ha mindezeket rendeztük vagy megoldottuk, akkor kerülhet csak sor a csoportfoglalkozásra. Egy fiatalkorú esetében, főleg ha még bántalmazott is, a terápiás folyamat részeként rendkívül fontos a foglalkozások következetes és szoros egymásutánisága.

Rendkívüli jelentőséggel bírna a fiatalkorúak intézeteiben legalább 1-1 fő fejlesztő pedagógus alkalmazása is. Bár kutatásunk csak a bántalmazott gyerekeket vette górcső alá, általánosan jellemző a fiatalkorú bűnelkövetőkre a tanulási nehézség. Olyan szakemberekre, pedagógusokra lenne szükség, akik tudnak speciális szükségletű gyerekekkel foglalkozni.

Hazánkban új módszerként jelent meg a büntetés-végrehajtásban – mint a családi problémák egyik megoldási módja – a családi csoportkonferencia-modell és a családi döntéshozó csoportok alkalmazása. A módszer olyan esetekben javasolt, mint a családon belüli vagy kívüli verbális vagy fizikai bántalmazás, a családon belüli vagy kívüli szexuális zaklatás, a családtag bűnelkövetővé válása, a családtag drog-és/vagy alkoholfogyasztása, a visszailleszkedés gyermekotthonból vagy intézetből való kikerüléskor, illetve a gyámhatósági eljárások. A kutatások azt mutatják, hogy a családi csoportkonferencia általában nagyon pozitív hatással van a családtagok közötti kapcsolatra, és hatékonyan alkalmazható tervek születnek a veszélyeztetett gyermekekkel kapcsolatban. Az eljárás nagy pszichológiai előnye, hogy a konfliktust a családtagok közösen oldják meg, aktívan közreműködnek a folyamatban, így a felelősségvállalás is közös, ezért nagyobb eséllyel tartják be a megállapodásukat.¹⁶ Fontos kihangsúlyozni, hogy a bántalmazó szülő sokszor maga is sérült/bántalmazott volt. Ha ez az állapot mégsem állna fenn, még akkor is kérdéses a szülő együttműködési készsége. Továbbá, ahol lenne hajlandóság, ott nem biztos, hogy van lehetőség. Nem lehet kötelezni ugyanis, hogy egy ilyen célból a szülő akár több száz kilométert utazzon hetente, anyagilag erre jelentős összegeket fordítson, elérhetővé és szabaddá tegye magát az ilyen alkalmakra. Tapasztalataink szerint az intézetben levő gyerekek szüleinek döntő többsége nem partner egy ilyen programban, vagy nincs anyagi forrása arra, hogy rendszeresen megjelenjen. Így tehát nekünk azzal kell dolgoznunk, ami adott: a fiatallal, hiszen ő ott van helyben 0-24 órában.

Számtalan konferencián elhangzik, tanulmányban megjelenik, hogy lényegesen több konfliktuskezelési, agressziókezelési és indulatkezelési tréninget kellene működtetni az intézeteinkben. Ezek egyébként nemcsak a bántalmazott fiatalkorúak részére alkalmazandó módszerek. Kiválóságuk és praktikusságuk abban is megnyilvánul, hogy bűncselekménytől, bántalmazottságtól és végrehajtási fokozattól függetlenül lehetne az összes fiatalkorú elítélre alkalmazni. A hatékonyságvizsgálatok mind azt mutatják, hogy be kell építeni a reintegrációs gyakorlatokba az egyéni viselkedéshez, gondolkodásmódhoz kapcsolódó kriminogén szükségletek kezelését, és a programok kidolgozása során figyelembe kell venni az elkövető tanulási készségeit, motivációját, reszponzivitását. Ezek az eredmények hívták életre a risk-need-responsivity mo-

¹⁶ Farkas J. (2013) p. 31.

delljét (RNR-modell), amely egyszerre érvényesíti a kockázatok, a szükségletek és a reagálóképesség szempontjait. A szakma ma már több olyan programot is ismer, amelyek ennek az RNR modellnek a lényegére építenek és külföldi példák által kiválóan működnek. Ilyen például a CBT vagy Kognitív Magatartásterápia, MST vagy Multiszisztémás Terápia, illetve az EQUIP-módszer (amelyet a Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézete Pécsen már eredményesen kipróbált). Rendkívül hasznosnak bizonyulnak a különféle szerepjátékok is: imitáló, anticipáló, rekonstruáló szerepjáték és a transzfer tréning¹⁷. De az említetteken kívül számos olyan gyakorlat létezik, amellyel (nemcsak) a bántalmazott fiatalkorúaknak lehetne segíteni. Szakemberek tapasztalatai alapján a játéknak ugyanis rendkívüli hatása van az ilyen gyerekekre (is). Játékhelyzetben egy regressziós állapot alakul ki, amely lehetőséget teremt arra, hogy a már meglévő inadekvát viselkedést megváltoztassa, és érzelmi szinten korrigálja. Érdekes vizsgálat lenne, hogy a „progresszív” játékkerápia mennyire oldja fel a kora gyermekkori traumákat, és milyen hatással lehet a személyiség szerkezet változására, a személyiségváltozás pedig mennyiben változtatná meg a deviáns viselkedésmódot. Megoldás lehet tehát az olyan strukturált, kognitív viselkedésterápiás tréning vagy játék, ahol az „equipment” a hiányzó szociális, kognitív és erkölcsi kompetenciákkal való felvértezést jelenti.

Természetesen könnyű elméleteket gyártani és javaslatokat megfogalmazni. Ahhoz, hogy minden korábban feltett kérdésre választ kapjunk, ismételtelen meg kell kérdezni: képes-e a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézete hosszú távon túlnőni totális jellegét?

Kívánatos lenne a büntetés-végrehajtás és a segítő szakmák még intenzívebb együttműködése a mindennapokban, amely sikeresebbé tehetné a reintegrációs folyamatot azáltal, hogy – a jogszabályi köteteknek eleget téve – a gyermek érdekeit tartja szem előtt. És kívánatos lenne az is, hogy ahol van együttműködés és akarat, ott legyen anyagi forrás is mindezen elképzelések kipróbálására és működtetésére.

Felhasznált irodalom

- Coleman, Daniel (2013): Társas intelligencia, Osiris Kiadó, Budapest
- Czenczer Orsolya (2014): Veszélyes fiatalok vagy fiatalok veszélyben? NKE Kiadó kft, Budapest, 2014
- Douglas, E. M. – Straus, M. A. (2013): Assault and injury of dating partners by university students in 19 countries and its relation to corporal punishment experienced as a child. *European Journal of Criminology* 3: 293-318.
- Farkas Johanna (2013): A családon belüli bántalmazás kezelése resztoratív szemléletben. In: *Magyar Rendészet* 2. Sz.
- Kovács K. (2014): A holnap bűnelkövetői lennének? In: *Börtönügyi Szemle* 2014. 2. szám
- Lahlah, Esmah – Van Der Knaap, Leontien – Bogaerts, Stefan (2013): Dangerous boys or boys in danger? Examining the relationship between ethnicity, child abuse and violent offending; In: *European Journal of Criminology*; Volume 10, nr. 6, Sage Publications, 2013
- Ruzsonyi Péter (2011): Bűn-büntetés-reszocializáció. *Belügyi Szemle* 6. sz.

17 A képességek átvitelét célozza a tréningen kívülre, a terápia utánra.

Fotó: Fekete Attila
Börtönszínházi találkozó – 2016

